

JUKKA LAAJARINNE

Muumit
ja olemisen
arvoitus

Atena ■ Jyväskylä

Teksti © Jukka Laajarinne

Piirroksat kannessa ja tekstin ohessa: © Tove Jansson

Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava

Atena
Jyväskylä

ISBN 978-951-1-50957-8

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2024

Vapaus on tärkein asia.

TOVE JANSSON

Sisällys

Ötökältä toiselle	9
Valmiina sukeltamaan?	13
I Kaikki oli nyt vierasta	17
II Kauhean vaikea valinta	29
III Taipumusta huimauskohtauksiin	53
IV Tuhannen peninkulmaa kotoa	69
V Toisinaan hankalat perheet	85
VI Tiedän kyllä, kuka olet	123
VII Näytteletkö nyt meille?	153
VIII Puukuningatar	181
IX Lähden nyt ja palaan kevätpuolella	215
Lähteet	230
Viitteet	235

© Tove Jansson

Löytämänsä ajatukset jakaa mielellään muiden kanssa.

Ötökältä toiselle

Löysin muumit vasta lukiolaisena.

Olimme muuttaneet paikkakunnalta toiselle, uusien ihmisten keskelle. Tunsin itseni usein yksinäiseksi, podin ulkopuolisuutta ja aloin pohdiskella kysymyksiä, joihin olin aiemmin voinut suhtautua varsin välinpitämättömästi. Ne olivat kysymyksiä, jotka ovat vaivanneet minua siitä lähtien: Kuka minä olen? Mikä on paikkani maailmassa ja toisten ihmisten keskellä? Mikä tarkoitus tällä kaikella on? Miksi ihmiset ovat ryhminä niin erilaisia – usein paljon ikävämpiä – kuin yksilöinä?

En muista, miten satuin avaamaan ensimmäisen Muumikirjani, mutta sen muistan, että olin heti aivan haltioissani, ja lisää oli luettava. Ihastuin Tove Janssonin tapaan hullutella kielellä. Ihastuin tunnelmallisiin, taidokkaisiin kuviin. Ihastuin terävään ja hauskaan ihmis- tai oikeastaan ötökkäkuvaukseen. Näin piirteitäni Muumipapassa, hattivateissa, Mörössä ja Nuuskamuikkusessa, Nytytä unohtamatta. Kirjoissa puhuttiin samoista vaikeista kysymyksistä, joita itse mietiskelin, ja kirjailija osasi käsitellä niitä lämpimällä, voi-

mia antavalla tavalla. Uskallan sanoa, että kaikista lukemistani kirjoista juuri Muumi-kirjat ovat vaikuttaneet minuun kaikkein syvimmin.

Myöhemmin, joskus yliopisto-opintojeni aikana, innostuin kirjallisuuden ja filosofian suuntauksesta, jota kutsutaan eksistentialismiksi. Kierkegaard, Heidegger, Sartre ja Camus, vain muutaman suuntaukseen kytkettävän nimen mainitakseni, käsittelivät kirjoituksissaan samoja suuria ja tärkeitä kysymyksiä kuin ne, joihin olin törmännyt Muumi-kirjoissa. Heidän käyttämänsä kieli oli toisinaan hieman vaikeaa ja teoreettista (paitsi Camus'lla), mutta heidän vastausyrityksensä tuntuivat kovin tutuilta – kuin omiltani. Eksistentialistit olivat tavoittaneet elämästä jotakin olennaista. Ei kestänytkään kauan huomata, että Tove Jansson oli Muumi-kirjoissaan seilannut samoja syviä vesiä kuin he ja tuntui vievän lukijoitaan samaan suuntaan. Muumit avautuivat nyt eksistentialistisena kirjallisuutena, ja siitä lähtien eksistentialistien ja Muumi-kirjojen lukeminen rinnakkain on tuntunut enemmän kuin kiinnostavalta.

Vierassana eksistentialismi tuntuu suussa vanhalta purukumilta ja kuulostaa korvissa kuivalta, vaikealta ja akateemiselta, ja toisinaan eksistentialistinen ajattelu on sellaista myös käytännössä. Suuntauksen kaunokirjallisimmat teokset lähestyvät kuitenkin Muumi-kirjoja, monet niistä ovat mitä hienointa romaanitaidetta. Ennen kaikkea eksistentialismin perusteokset ovat, muodostaan riippumatta, syvällisiä ja pal-

jastavia kuvauksia elämästä sellaisena kuin eri kirjailijat ja ajattelijat ovat sitä hahmottaneet.

Niin väärin kuin tämä esimerkiksi yksityisyyttä painottavan Kierkegaardin mielestä saattaakin olla, tahdon jakaa löytöni muiden kanssa. Mitä ovat ne ajatukset, jotka liittävät Muumipapan Sartreen? Mitä yhteistä on Tuu-tikilla ja Heideggerilla? Mitä Kierkegaard kertoo meille Vilijonkasta?

Tove Jansson esitti elässään toivomuksen: »Olen minä niitä (tieteellisiä muumitutkielmia) lukenut. Jättäisivät minut rauhaan. Tonkikoot kirjojeni sitten, kun minua ei enää ole!»¹ Kirjailija on poissa, mutta yritän kirjoittaa kuin hän vielä eläisi ja kuin hän voisi lukea tämän. Samaan aikaan yritän olla ihailematta häntä liikaa, sillä jos ihailee toista liikaa, ei koskaan voi olla täysin vapaa. Pysin samaan inhimillisyyteen kuin mitä alkuperäiset Muumi-kirjat huokuvat. Yritän välttää akateemista jaarittelua ja pysyä tärkeissä asioissa, sillä toivon, että tämä kirja olisi kenen tahansa luettava. Tämä ei ole tieteellinen tutkimus vaan muumien herättämää ajattelua, pienen ötökän puhetta toiselle pienelle ötökälle.

En ole kirjoittaessani ollut yksin. Tahdon kiittää kaikkia niitä ihmisiä, jotka ovat mielipiteillään ja kannustuksellaan vaikuttaneet tämän kirjan syntymiseen; aivan erityisesti Laura Niemi-Pynttäriä, Mikko Sammalkiveä, Johanna Sinisaloa, Taru Väyrystä ja Mia Wrangia. Kiitokset myös Kirjastoapu-

rahalautakunnalle ja WSOY:n kirjallisuussäätiölle, jotka ovat tukeneet työtäni taloudellisesti.

Kesällä 2009
Jukka Laajarinne

Valmiina sukeltamaan?

Jos eksistentialismin ydinsisältö pitäisi ilmaista mahdollisimman lyhyesti ja ytimekkäästi, valitsisin kaiken kirjoitetun joukosta saksalaisen filosofin, Martin Heideggerin lauseen:

Eksistentia on ennen essentiaa.²

Sama suomeksi: Oleminen on ennen olemusta.

Eksistentialistit ajattelevat, ettei ihmisyyttä tai ihmistä voi määritellä etukäteen. Ei ole valmista mallia tai ohjekirjaa, jonka mukaisesti meidän tulisi elämämme järjestää, eikä elämällä ole ulkopuolelta annettua tarkoitusta. Mitä ihminen on ja mikä hänen elämänsä tarkoitus on, määräytyvät vain elämää elämällä. Tästä käsityksestä kumpuaa monenlaisia toisiinsa kietoutuvia kysymyksiä, lisäkysymyksiä ja vastausyrityksiä.

Elämän suuret aiheet ovat solmussa keskenään ja eksistentialismi onkin varsin hankalasti jäsennettävä ajattelun suuntaus. Eksistentialistien tapa ajatella on useammin kehämäistä tai vain kuvailevaa kuin lähtökohdista järjestelmäl-

lisesti päätelmiä kohti etenevää. Tämä kirja on järjestelty teemoittain mutta hieman väljästi, sillä teemat limittyvät toisiinsa. Samat aiheet ja kysymykset toistuvat kerran toisensa jälkeen – kuin oikeassa elämässä tai Muumi-kirjoissa – mutta kun niitä käsitellään uudelleen ja uudelleen hieman eri valossa, ymmärryksemme toivottavasti syvenee.

En väitä, että Tove Jansson olisi halunnut sanoa kaikkialla juuri niitä asioita, joita minä hänen kirjoituksistaan luen. Itse hän on jopa sanonut näin: »En mitenkään tietoisesti yritä olla kasvattava. Minulla ei ole tendenssejä eikä ainaakaan mitään ’filosofiaa’.»³

Vetoan kuitenkin siihen, mitä Kierkegaardin salanimi Johannes Climacus kirjoittaa eräistä muista Kierkegaardin salanimistä: »Käykö käsitykseni [...] kirjailijoista yksiin sen kanssa, mitä he itse ovat halunneet, sitä en osaa ratkaista, koska olen vain lukija, mutta on aivan selvää, että he ovat suhteessa esittämääni teesiin. Ellei se näy muussa, niin heidän pidättäytymisessään opettavaisesta julistamisesta.»⁴

Silmilläni on nyt lasit, jotka näyttävät Muumi-kirjat aivan tietyssä valossa, hieman samantapaiset kuin ne, joiden läpi *Vaarallisen matkan* Sanna maailmaa katseli. Voi olla, että ne vääristävät. Mutta ehkä ne ovat samalla kuin mikroskooppi tai kaukoputki: näyttävät kohteestaan jotain todellista, mitä emme ole ennen huomanneet.

Lähde mukaan tutkimusmatkalle. Jos uskallat.

©Tove Jansson

- Osaatko sukeltaa silmät avoimina? kysyi Muumipeikko.
– Osaan mutta en tahdo, Nipsu vastasi. – Eihän sitä koskaan tiedä
mitä siellä alhaalla sattuu näkemään!

MUUMIPEIKKO JA PYRSTÖTÄHTI

Kaikki oli nyt vierasta

Nyt se tuli taas, tuo huimaava ajatus,
ettei merellä ollut lakeja ollenkaan. Hän torjui sen kiireesti.

Muumipappa ja meri

Se ei väisty, se on hievahtamatta siinä, mihin on tullut,
he ovat sen keskellä, hengittävät sitä, mutta eivät sitä näe,
vaan kuvittelevat sen olevan kaukana kaupungin ulkopuolella.

[...] Entä jos jotain tapahtuisi? Jos luonto yhtäkkiä
antaisi merkin olemassaolostaan?

JEAN-PAUL SARTRE: *Inho*

Kun olioiden silleen jättäminen ja avoimuus salaisuudelle
heräävät meissä, on meidän saapuminen tielle
joka johtaa uudelle perustalle ja maaperälle.

MARTIN HEIDEGGER: *Silleen jättäminen*

Se on paras laakso koko maailmassa. Siellä on kiva kiipeämispuu ja kaikkien kukkapenkkienv ympärillä on näkinkenkiä.⁵ Muumitalon edustalla kasvaa hedelmäpuita, runsaasti päärynää ja omenaa, ja laakson halki solisee puro tai pieni joki, josta voi onkia kalaa. Puro virtaa mereen, jonka lämpimässä vedessä pienet otukset voivat uida ja sukella, ja veden alla oleva hiekka on koristettu pienillä, pehmeillä laineilla. Kaikilla on aikaa puuhailta ja leikkiä, tehdä ihan mitä haluaa, ja koska talvet nukutaan, on Muumilaaksossa ainainen kesä. Lapsuuden kesä, täydellinen ihanne.

Kaikkein parasta Muumilaaksossa on tietenkin se, ettei siellä ole ikävystyttävää. Muumilaaksossa on aina tilaa seikkailulle. Ja siellä, missä on tilaa seikkailulle, ollaan tekemisissä tuntemattoman kanssa, jonkin salaperäisen ja arvaamattoman. Se onkin yksi ensimmäisistä asioista, joita Muumilaaksosta on koskaan kirjoitettu. *Muumipeikon ja pyrstötähden* avaus sanat kuuluvat seuraavasti:

Samana aamuna, jolloin Muumipeikon isä sai joen yli vievän sillan valmiiksi, keksi pikku otus Nipsu erään kummallisen asian. Hän löysi salaperäisen tien.

Nipsu kaivertaa kynäveitsellä puun runkoon merkin, jotta löytäisi metsään painuvan tien uudelleen. Hän kutsuu Muumipeikon mukaansa polkua tutkimaan, ja yhdessä ystävykset tulevat kauemmas kotoaan kuin he ovat koskaan ennen olleet – metsän tuntemattomaan osaan. Palaamme heidän polulleen vielä seuraavassa luvussa, mutta nyt keskitymme tarkastelemaan sitä seutua, jonne he ovat saapuneet: tuntematonta.

Tuntematon saartaa Muumilaaksoa kaikista suunnista, muuallakin kuin metsässä. Välkehtivä, uimaan houkutteleva merenpinta ei kätke alleen ainoastaan lainehtivaa hiekkapohjaa vaan myös valtaisia mamelukkeja, hirmuisen Merikoiran ja jättimäisiä merikäärmeitä. Koskaan ei voi tietää, mitä pinnan alla sattuu näkemään. Ja on hetkiä, jolloin pikku otukset näkevät tuon kaiken: merenpohjan synkät kuilut, uponneet aarrelaivat, mutaisissa onkaloissa vaanivat mustekalat...

Sen kaiken nähdäkseen ei ole edes pakko sukeltaa silmät auki, sillä vesi voi itsessään käyttäytyä arvaamattomilla tavoilla. Se voi vetäytyä pois, kuten *Muumipeikossa ja pyrstötähdessä* tapahtui. Ja monien muiden seutujen tavoin myös Muumilaakso on alttiina hyökyaalloille ja tuhotulville, jot-

ka mullistavat kaiken, mihin on totuttu. Eikä vedessä vielä kaikki. Pyörremyrskyt repivät rantahuiloita palasiksi ja avaruuden äärettömissä tyhjiyksissä harhailevat taivaankappaleet uhkaavat hävittää koko laakson tuosta vain.

Niinpä niin. Tutkimattomia seutuja ei tarvitse etsiä metseen tuntemattomista osista tai vuorilta. Päinvastoin, tuntematon kyllä etsiytyy laaksoon. Itse asiassa tutkimattomat seudut ovat kaikkialla, jopa juuri siinä, missä sinä istut mukavassa asennossa kirjan sivuja käännellen. Oletko koskaan miettinyt, mistä uudet ajatukset pähäsi putkahtavat? Mistä tulevat unesi ja ideasi? Osaatko sanoa, mitä ajattelet minuuttin kuluttua? Entä vuoden?

Maailma on Taikurin hattu, josta voi tulla ihan mitä tahansa.

Maailma on Kuninkaan yllätysjuhlat, joista kerrotaan *Muumipapan urotöissä*, ja Kuninkaan yllätysjuhlat ovat... yllättävät. Niissä tapahtuu jotain, tarkalleen ottaen mitä tahansa. Pelkäämämme jättiläishämähäkki ei ehkä olekaan oikea, kun taas täytetty sonni ei olekaan täytetty vaan elävä! Äkilliset vesisuihkut kastelevat soutilijoita eikä mikään ole ennakoitavissa. Kuningas on järjestänyt polkumme niin, että tulevaisuus pysyy loppuun asti hämäränä ja kohtaamamme tapahtumat ovat järjettömiä, jopa mielipuoлия.

Lapsina meille oli selvää, ettemme tienneet maailmasta paljon mitään. Emme ymmärtäneet aikuisten puheita, saatoimme pelätä pimeää ja joka päivä löysimme jotain uutta

ja ihmeellistä. Lapsuus oli täynnä seikkailua. Mutta Kuninkaan yllätysjuhlassa matkalaisille käy usein, niin kuin Muumipapalle, Juksulle, Fredriksonille ja Mymmelin tyttärelle kävi: me totumme yllätyksiin ja turrumme siihen outouteen, jonka keskellä kuljemme. Moni ei ainoastaan totu vaan suorastaan unohtaa, miten kummallinen maailma on. Alamme pitää maailmaa luotettavana, tuttuna ja itsestään selvänä.

Mutta mihin tämä luottamus voi perustua? Ei kai oikein mihinkään. Me olemme tottuneet fysiikan lakeihin, mutta meillä ei ole harmainta aavistusta siitä, miksi ne ovat sellaisia kuin ovat. Ja jos emme tiedä, mitä kaiken takana on, emme myöskään voi olla varmoja. Jok’ikinen hetki on arvoitus, mutta olemme niin hautautuneita rauhoittaviin lyhytnäköisiin selityksiin ja jokapäiväisyyteen, että emme enää huomaa sitä. Sukeltelemme silmät ummessa.

Ja kun sukeltaa silmät ummessa, käy toisinaan niin, että lyö nenänsä kylttiin:

TÄTÄ ETTE AAVISTANEET!

Saksalainen psykiatri ja filosofi Karl Jaspers on kirjoittanut, miten rajatilanteet kuten kuolema, sattuma, syyllisyys ja maailman epäluotettavuus aina välillä osoittavat paikkamme todellisuudessa.⁶ Tavallisesti me olemme, kuin tuollaisilla asioilla ei olisi mitään tekemistä meidän kanssamme. Ne

kuuluvat kirjallisuuteen ja muiden otusten kertomuksiin, jonnekin kauas. Mutta tosiasiaa ne ovat alati läsnä, niin että sanoisin jopa, ettemme ainoastaan kohtaajaratilanteita, kuten Jaspers asian ilmaisee, vaan elämme jatkuvassa rajatilassa.

Kun käy, niin kuin *Vaarallisessa juhannuksessa*, että tuli-vuori purkautuu, tulee maanjäristys ja hyökyaalto peittää Muumilaakson veden alle, ollaan Jaspersin kuvaamassa rajatilanteessa. Maailma ei ainoastaan ole epäluotettava vaan myös ilmeisellä tavalla näyttää sen.

Ellei ötökkä jo ennestään filosofoi, herättää rajatilanne hänet ihmettelemään, tutkimaan olemisen luonnetta, tavoittelemaan rauhaa ja aitoa yhdessäoloa. Kun ötökkä kohtaa elämänsä epävakauden, näkee hän olemassaolonsa uudessa valossa.

Vaarallisen juhannuksen tulvan valtaamassa Muumilaak-sossa ei voi kävellä entiseen tapaan. Kun vesi on vallannut Muumitalon alakerran, joutuu perhe tarkastelemaan elämänsä uudesta kuvakulmasta, yläkerran lattiaan sahatusta reiästä, ja näkymä poikkeaa kovasti siitä, mihin on totuttu:

Hetken kuluttua Muumipeikon äiti sai ensimmäisen kerran tarkastaa keittiötään ylhäältäpäin. Hän tirkisti aivan lumoutuneena alas hämyiseen vaaleanvihreään akvaarioon. Liesi, pesupöytä, penkit ja likaämpäri häämöttivät veden läpi pohjalta. Mutta kaikki pöydät ja tuolit uiskentelivat ympäri ylhäällä katonrajassa.